

politycznych niż publikacji naukowych. Jednocześnie Brunet i Guichard zadbali o odpowiednie uzasadnienie stawianych przez siebie tez. Ogrom przytoczonych faktów budzi szczery podziw. Niewątpliwie brak do tej pory było pracy, która nie byłaby apologią chińskiego postępowania, a ponadto byłaby na tyle przystępna, aby przebić się do szerszego grona czytelników. Reasumując, publikacja jest *novum* wartym uwagi wszystkich zainteresowanych tematyką Chin i gospodarki światowej, ale również ciekawym przykładem literatury naukowej napisanej w sposób przystępny dla każdego czytelnika.

Marcin Adamczyk

Łukasz Fyderka, *Technokraci i pretorianie w reżimie politycznym Syrii*

Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, 270 ss.

DOI: 10.19195/1643-0328.22.15

W debacie naukowej dotyczącej systemów politycznych, mniej więcej od początku lat 90. XX w., szczególnym zainteresowaniem cieszyły się dwie kwestie: sposób funkcjonowania liberalnej demokracji i samo znaczenie tego pojęcia oraz transformacja systemów autorytarnych w kierunku liberalnej demokracji. Również w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, które same przechodziły tego rodzaju transformację, naturalne było zainteresowanie przede wszystkim w pełni rozwiniętymi systemami politycznymi krajów zachodnich czy zachodzącymi w innych częściach świata procesami transformacyjnymi, które można było porównać do przemian zachodzących w regionie i wykorzystać do tworzenia analogii i prognoz. Rzadkością były analizy, które traktowały systemy autorytarne jako coś trwałego, stabilnego i będącego produktem lokalnej kultury, stosunków społecznych czy uwarunkowań historycznych. Do tej właśnie kategorii można zaliczyć książkę Łukasza Fyderka — politologa specjalizującego się w badaniu Bliskiego Wschodu.

Z punktu widzenia mieszkańca Europy Środkowej region, w którym leży Syria, jest odległy kulturowo, a procesy przemian politycznych i społecznych w nim zachodzące wydają się mieć niewielki wpływ na to, co dzieje się w naszej części świata, przez co cieszy się on w Polsce bardzo ograniczonym zainteresowaniem ze strony badaczy z dziedziny nauk społecznych. Jednocześnie analizując system, który rozwijał się jako peryferyjny w stosunku do głównych ośrodków kształtujących w skali globalnej powszechnie akceptowane normy i instytucje (np. państwo narodowe, państwo prawa, powszechne prawa obywatelskie, procedury demokratyczne czy profesjonalna biurokracja), możemy zweryfikować lub sfalsyfikować wiele poglądów na temat prawidłowości dotyczących funkcjonowania społeczeństwa, których pojawienie się było efektem obserwacji społeczeństw zachodnich i ewentualnej ekstrapolacji zachodzących tam procesów na pozostałe kraje. Czy rzeczywiście modernizacja i towarzyszące jej przemiany społeczne muszą prowadzić do rozewartania tradycyjnych personalistycznych lojalności w obrębie rodzin czy klanów? Czy faktycznie liberalna demokracja stanowi najlepszy instrument pozwalający na zachowanie pluralizmu i różnorodności oraz na harmonijne równoważenie interesów różnych grup społecznych? Takie m.in. pytania nasuwają się podczas lektury książki *Technokraci i pretorianie w reżimie politycznym Syrii*.

Autor koncentruje się na opisie systemu politycznego w Syrii w latach 2000–2007, a więc okresie, w którym prezydent Baszar Al-Asad konsolidował władzę odziedziczoną po ojcu Hafizie. Niemniej jednak znajdziemy tutaj również rozbudowany opis historycznego rozwoju syryjskich

instytucji od czasów mandatu francuskiego, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po przejściu władzy przez partię Baas w 1963 r., a następnie przez Hafiza Al-Asada w 1970 r. Warto zwrócić uwagę na fakt, że książka została wydana w 2011 r. i główna część analizy była pisana przed wejściem kraju w okres skrajnej niestabilności politycznej i społecznej (pierwsze masowe protesty miały miejsce na początku 2011 r., a regularne starcia zbrojne rozpoczęły się późną wiosną tego samego roku). Z jednej strony może być to uznane za wadę, jeśli chodzi o przydatność z punktu widzenia analizy bieżącej sytuacji politycznej, gdyż nie uwzględniono zmian, takich jak próby wprowadzania dalszych reform (np. zmierzających do poszerzenia bazy społeczno-politycznej reżimu poprzez ograniczenie restrykcji dotyczących działania partii politycznych czy wprowadzenie instytucji wyborów prezydenckich, w których startuje więcej niż jeden kandydat, w miejsce wcześniejszych plebiscytów), pojawienie się silnych i zorganizowanych sił opozycyjnych czy zwiększenie represyjności związane z koniecznością tłumienia protestów i wystąpień zbrojnych w warunkach skrajnej niestabilności wewnętrznej. Z drugiej zaś strony wydaje się, iż przedstawiona analiza stosunków społecznych i politycznych jest na tyle ogólna, że w dalszym stopniu zachowuje wysoki stopień przydatności. Biorąc pod uwagę późniejsze wydarzenia, uderzający wydaje się następujący fragment:

W perspektywie relacji reżimu ze społeczeństwem wspólnotowy wymiar syryjskiej kultury politycznej manifestuje się w rozpowszechnionej w społeczeństwie obawie przed konfliktem wyznaniowym i wojną domową. [...] Obawa przed wystąpieniem ostrego konfliktu stanowi istotny czynnik przyzwolenia dla autorytarnej władzy¹.

Zasadniczymi celami pracy są: „przedstawienie autorytarnego systemu politycznego Syryjskiej Republiki Arabskiej i danie odpowiedzi na pytanie o źródła jego stabilności i trwałości” oraz „wskazanie czynników warunkujących politykę prowadzoną przez reżim syryjski”. Natomiast główną tezą jest stwierdzenie, że polityka zagraniczna i wewnętrzna reżimu są uwarunkowane przez jego charakter i strukturę². Uważam, że autorowi udało się w pełni zrealizować te cele oraz w przekonujący sposób zweryfikować postawioną tezę.

Zaletą opracowania jest to, że możemy w nim znaleźć rozbudowaną część teoretyczną, którą umiejętnie połączono z danymi empirycznymi. Autor precyzyjnie opisuje znaczenie wykorzystywanych przez siebie pojęć i teorii, odwołując się m.in. do takich badaczy, jak Juan Linz, Guillermo O'Donnell czy Amos Perlmutter i Robert Dahl. Przyjęte przez niego podejście teoretyczne opiera się na pracach trzech pierwszych uczonych. Jeśli chodzi o Juana Linza, Fyderek przywołuje stworzoną przez niego klasyfikację systemów niedemokratycznych, do których należą autorytaryzm, totalitaryzm i monarchia absolutna, przy czym cechami wyróżniającymi autorytaryzm względem totalitaryzmu są: ograniczony pluralizm, model mentalny zamiast ideologii, brak intensywnej mobilizacji politycznej, brak jasno określonych formalnych ograniczeń władzy, które jednak są „łatwe do przewidzenia”. Inspiracją dorobkiem O'Donnella dotyczy głównie wprowadzonego przez niego pojęcia „autorytaryzmu biurokratycznego”, zdominowanego przez elitę administracyjną, biznesową i wojskową, wspieranego przez klasę średnią, w którym głównym celem jest dokonanie reform gospodarczych (Fyderek wskazuje jednak na ograniczenia wynikające z tego podejścia). Natomiast od Perlmuttera autor zaczerpnął pojęcie „autorytaryzmu pretoriańskiego”, a więc systemu politycznego skoncentrowanego wokół armii i jednostek bezpieczeństwa³.

¹ Ł. Fyderek, *Technokraci i pretorianie w reżimie politycznym Syrii*, Kraków 2011, s. 125–126.

² *Ibidem*, s. 10, 24.

³ *Ibidem*, s. 15, 20, 22.

Autor analizuje rolę i strukturę poszczególnych filarów reżimu, takich jak konstytucyjne organy władzy i biurokracja centralna, partia Baas wraz z partiami satelickimi oraz wojsko i aparat bezpieczeństwa. Oprócz „pozytywistycznych” analiz Fyderek powołuje się na źródła, które może nie spełniają rygorystycznych wymogów naukowej ścisłości, lecz ułatwiają zrozumienie lokalnej specyfiki, czego przykładem mogą być wywiady z mieszkańcami Syrii. Istotna jest bardzo rozległa analiza czynników kulturowych i ideologicznych w znacznej mierze decydujących o specyfice syryjskiego systemu politycznego. Autor przedstawił opis mentalności typowej dla Syryjczyków czy też przedstawicieli elit władzy, a nawet zarys osobowości samego prezydenta.

Kolejną zaletą jest rozległość i interdyscyplinarność analizy, przejawiająca się m.in. w uwzględnieniu czynników zewnętrznych czy szczegółowym opisie polityki i sytuacji gospodarczej.

Jeśli chodzi o główną tezę pracy, najistotniejszy jest tytułowy technokratyczno-pretoriański charakter reżimu. Tak więc kluczową rolę odgrywają w nim dwie grupy. Z jednej strony są to awansowani po przejściu władzy przez Baszara Al-Asada wysoko wykwalifikowani specjaliści, często posiadający dyplomy renomowanych zachodnich uczelni lub mający za sobą doświadczenie pracy w zachodnich instytucjach i razem z prezydentem określający główne kierunki polityki wewnętrznej (głównie gospodarczej). Z drugiej zaś strony — wojsko, służby specjalne i aparat bezpieczeństwa, kontrolowane przez alawitów, wciąż zachowują swoją centralną pozycję w państwie. Autor szczegółowo przedstawia również znaczenie wszelkiego rodzaju nieformalnych relacji, takich jak klientelizm czy patronaż. Podkreśla rolę tradycyjnych i opartych na osobistych relacjach struktur i grup społecznych — rodziny, klanu, grup etnicznych czy konfesyjnych, o których poparcie lub przynajmniej neutralność zmuszone są zabiegać władze.

Choć uważam, że Łukasz Fyderek starał się bardzo rzetelnie przedstawić panujące w Syrii stosunki oraz kształt instytucji politycznych, to odniosłem wrażenie, że powstrzymywał się on przed wyciągnięciem wniosków, które stałyby w sprzeczności z dominującym paradygmatem, zgodnie z którym liberalna demokracja stanowi najwyższy i ostateczny stopień rozwoju instytucji państwowych oraz faktycznie jest instrumentem zapewniającym obywatelom rzeczywisty wpływ na kształt elit politycznych i prowadzoną przez nich politykę. Fyderek stwierdza co prawda, że „autorytaryzm w najszerszym sensie jest przeciwieństwem demokracji”, i pisze o „braku wpływu ludu na władzę” w systemie autorytarnym⁴ — niemniej jednak uważam, że fragment ten nie jest reprezentatywny dla przyjętej przez autora perspektywy badawczej. Nieco dalej zauważa on, że system, który istniał w latach 1946–1958 i w którym przeprowadzano regularne wybory oraz funkcjonowały konkurujące z sobą partie polityczne, prowadził do niemal całkowitej dominacji wąskiej grupy burżuazyjnych elit i zawodowych polityków. Dopiero późniejsze „niedemokratyczne” rządy umożliwiły polityczne i społeczne upodmiotowienie mas chłopskich stanowiących większość społeczeństwa oraz usunęły dyskryminację, z którą spotykały się grupy mniejszościowe. Jednocześnie dbano o zapewnienie sobie przynajmniej neutralności ze strony sunnickiej wielkowiejskiej klasy średniej, która poprzednio cieszyła się uprzywilejowaną pozycją. Nieco wcześniej natomiast jako jednego z najważniejszych ideologów autorytaryzmu wymienił Fyderek Carla Schmitta (obok Antonia de Salazara i Engelberta Dollfussa), który krytykował przeciwstawianie demokracji dyktaturze, wskazywał na sprzeczności pomiędzy liberalizmem i parlamentaryzmem a demokracją oraz wykazywał, że „cezaryzm” czy „bonapartyzm” mogą być w znacznym stopniu emanacją „woli ludu”⁵.

⁴ *Ibidem*, s. 14.

⁵ C. Schmitt, *Teologia polityczna i inne pisma*, Kraków 2000, s. 131, 135–145.

Podsumowując — mamy niewątpliwie do czynienia z wartościowym opracowaniem, które w wyczerpujący sposób opisuje kształt syryjskiego systemu politycznego, relacje pomiędzy poszczególnymi aktorami i czynniki, które go uformowały. Uważam, że książkę można polecić nie tylko politologom lub badaczom zajmującym się krajami Bliskiego Wschodu, ale również wszystkim tym, którzy chcieliby się dokładniej przyjrzeć, w jaki sposób instytucje nowoczesnego państwa, stworzone początkowo w krajach zachodnich, funkcjonują w społeczeństwie wyraźnie odmiennym pod względem kulturowym i strukturalnym od społeczeństw zachodnich.

Tomasz Browarny